

Recenze / Review

**SOCIOLOGIE MODERNITY – SPOJOVÁNÍ
NESPOJITELNÉHO**

Danilo Martuccelli, *Sociologie modernity. Itinerář 20. století*. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury, 2008 (*Sociologies de la modernité: l'itinéraire du XX siècle*, 2006, přeložily Pavla Doležalová a Jana Spoustová).

Karolína Prýmková*

„Je mnoho způsobů, jak napsat dějiny sociologie, stejně jako je mnoho možností, jak představit rozčlenění této disciplíny“ (11). Danilo Martuccelli zvolil ve své knize *Sociologie modernity: itinerář 20. století* způsob nevšední a inspirující. Ve své monografii propojil konceptualizaci pojmu modernita – ten považuje za ústřední pojem sociologie dvacátého století – s výkladem nejdůležitějších teorií, které byly v tomto století předloženy. Modernitu se přitom snaží pojímat v nejširším možném slova smyslu, protože právě ona analytická nevyhraněnost dává podle Martuccelliho tomuto pojmu tak zásadní důležitost ve výkladu společenského dění. Martuccelli tak získává možnost koherentně postihnout nepřeborné množství v zásadě odlišných fenoménů, které spojuje jen doba jejich existence – přítomnost, modernita.

* Kontakt na autorku: Karolína Prýmková, Katedra sociologie, ISS FSV UK, U Kříže 8, 158 00 Praha-Jinonice (prymkova@email.cz).

Modernita jako rozštěpení, modernita jako historické vědomí nové situace člověka, modernita jako narušení prapůvodní jednoty, modernita jako vymezení se ve vztahu k předchozímu apod. Žádnému z těchto výkladů se Martuccelli nebrání; naopak, všechny přijímá s otevřenou náručí a snaží se v nich najít společné rysy. Dějiny sociologie dvacátého století nabízejí podle něj celkem tři skupiny chápání modernity a člověka v moderní době. Tyto skupiny označuje jako matice modernity, které charakterizuje zastřešujícími pojmy *sociální diference*, *racionalizace* a *moderní situace*. V rámci jednotlivých matic modernity pak vykládá specifická pojetí společnosti a sociálního jednání u autorů, jež do dané matice přiřazuje. Jeho hlavním zájmem přitom je sledovat, jak jednotliví autoři pracují s pojmem modernity, jakou roli hraje v jejich uvažování, jakým způsobem modernita funguje v jejich teoriích, nakolik je pro ně určující pro pochopení současné společnosti a hlavně – jak se v rámci konkrétní matice pojem modernity proměňuje a co v něm zůstává nezměněno.

Klíčovým pojmem Martuccelliho výkladu je tedy pojem matice. Matice je analytická kategorie, která se snaží sledovat relativní stálost chápání modernity v rámci určité skupiny autorů. Tato skupina ale není skupinou danou *a priori*. Martuccelli sám zařazuje autory do jednotlivých matic, a to právě na základě jejich podobného chápání pojmu modernita. Nařčení svévolnosti se vyhýbá tvrzením, že matice je „zároveň postojem a náčrtem analýzy, který chce být na postoji vždy nezávislý“ (13). Nemožnost na postoji nezávislé analýzy, zvláště při studiu tak ambivalentního pojmu, jako je modernita, představuje jeden z důvodů, proč Martuccelli kategorii matice zavádí. Přínosem Martuccelliho díla tak je jasná proklamace nemožnosti jakékoli objektivnosti, na rozdíl od většiny výkladů dějin sociologie (nebo jejich částí), které se ke své nevyhnutelné zainteresovanosti nepřiznávají.

Analytický koncept matice také podle Martuccelliho pomáhá vyvarovat se vysvětlení díla s odkazem na jeho prostředí a dobu. Snaží se sledovat hlubokou kontinuitu a stálost charakteristik matice v průběhu celého století; jinými slovy, chce analyzovat podstatu matice skrze její měnící se

formy. V tom spočívá i originalita výkladu. Martuccelli charakterizuje sociologii modernity jako „intelektuální snahu spojovat něco, co se odděluje, jako snahu sjednocovat něco, co je fragmentární“ (9). Kniha tak nabízí čtenáři zcela nový úhel pohledu. Matice umožňuje propojovat přístupy, které by v žádných jiných dějinách moderní sociologie nebyly zařazeny vedle sebe, jelikož tato kategorie analyzuje práci s pojmem modernita, a nikoli obsahovou či dobovou příbuznost teorií.

Publikaci však není možné redukovat pouze na výklad dějin sociologie 20. století. Můžeme na ni nahlížet také jako na reakci na (dnes snad již ustupující) tvrzení o fragmentárnosti sociologické teorie. Martuccellimu se (někdy více, někdy méně) daří propojovat názory rozličných sociologů na ten nejrozporuplnější pojem, se kterým kdy měla sociologie tu čest – modernitu. Tím se podle mého názoru umožňuje uvažovat o sociologii jako o jednotném, i když horlivými diskusemi zmítaným oborem.

Kniha je rozdělena do tří částí, které odpovídají třem autorem identifikovaným maticím modernity. V každé z kapitol autor začíná rozбором základních charakteristik matice. Pak přistupuje k jednotlivým autorům, přičemž první z nich vždy podle Martuccelliho položil základ dané matice, na který ostatní autoři navazují. Ačkoli Martuccelli v knize pracuje se známými a oborově nesčetněkrát diskutovanými teoriemi a snaží se alespoň naznačit jejich „klasický“ výklad pro případ, že by s nimi čtenář nebyl seznámen, je nutno podotknout, že předchozí znalost daných teorií četbu výrazně ulehčuje.

Srdce první matice – *sociální diference* tvoří dialektika konstatování sociální diference moderní společnosti a nutnosti její integrace. Moderní společnost už totiž nedrží pohromadě díky kolektivnímu vědomí a pocitu sounáležitosti, jako tomu bylo u společnosti tradiční. Všepřístupným tématem této matice je proto hledání moderních pojetí společnosti. Společnosti, která je všechno jen ne jednotná. Je diferencovaná, individualizovaná, specializovaná.

Prvním, kdo takto formuloval modernitu, byl Émile Durkheim. Jeho řešením integrace přitom byla rostoucí závislost jedinců na sobě navzájem. Výklad matice sociální diferenciaci pak pokračuje Talcottem Parsonsem. Martuccelli ovšem představuje Parsonse jako přímého dědice Durkheimova odkazu a zcela tak opomíjí ostatní významné Parsonsovy inspirace (Marshall, Pareto, Weber). Parsonsův obsáhlý projekt zastřešující teorie společnosti tak Martuccelli ve své touze po koherentnosti matice redukuje na hledání sociálních pojmů. Zdůrazňuje tedy koncept socializace, kterému Parsons přisuzoval ústřední roli při přemostění individuální svobodné volby a hodnotového systému společnosti.

Dalším, kdo navazuje na Durkheimovu prvotní formulaci matice sociální diferenciaci, je Pierre Bourdieu. V tomto případě se Martuccellimu povedlo zachovat celistvost Bourdieuova díla, jež neztrácí žádný ze svých významných aspektů. Martuccelli umně převádí podstatu matice sociální diferenciaci do Bourdieuho pojmů, a tím dokazuje oprávněnost jeho zařazení do ní. Jednotící linií výkladu zůstávají sociální diferenciaci a k ní komplementární integrace, kterou Bourdieu nachází v homologii mezi prostorem sociálních pozic a individuálních dispozic zajišťované skrze habitus.

Posledním autorem první matice je Niklas Luhmann. Ten jako jediný z teoretiků zařazených do této matice popírá implicitní spojení mezi diferenciací a integrací, když za základní rys moderní společnosti označuje nahodilost. Nahodilost v interakcích jedinců, nahodilost v diferenciaci subsystémů.

Druhá matice modernity je charakterizována dialektikou racionalizace a možnosti emancipace. Nárůst formální racionality, který je ústředním tématem této matice, s sebou přináší omezení individuální svobody, jelikož lidé přestávají jednat na základě hodnotových postulátů a spíše se přiklání k orientacím jednání podle účelových kritérií. Ta jsou povětšinou vnější. Proto komplementárním procesem k racionalizaci je v této matici možnost emancipace člověka.

Prvotní formulaci této matice modernity nachází Martuccelli u Webera, jehož dílo je zcela prodchnuto motivem racionalizace. Weberovo pojetí tvoří základ matice, který Martuccelli nadále rozvíjí u dalších autorů – Norberta Eliase, Herberta Marcuse, Michela Foucalta a Jürgena Habermase.

Matice *racionalizace* je v jistém smyslu nejdůležitější ze všech, protože Martuccelli právě v ní (resp. ve Weberově díle) nachází základ pro analýzu rozštěpení objektivních dimenzí sociálního světa a jeho subjektivním vnímáním jednotlivci. Toto rozštěpení je přitom zřejmě nejstálejší charakteristikou modernity. Explicitně či implicitně je obsaženo v každé teorii modernity, ať už jako její východisko nebo důsledek. Martuccelli pro toto rozštěpení používá termín *distance matice*, nicméně z textu není jasné, zda tento termín zcela ztotožňuje se zmiňovaným rozštěpením či zda mu pouze rámcově odpovídá. V celém výkladu dějin sociologie modernity se pak průběžně snaží analyzovat význam *distance matice* v tom kterém pojetí. Bohužel to však činí ne zcela konzistentním způsobem. Termín *distance matice* tedy pro čtenáře zůstane nepřesně vymezen a nepochopen v konkrétních kontextech jednotlivých teorií. To, že autor ponechal tomuto termínu tak nejasné obrysy, považuji za slabinu díla, jelikož tento termín je u Martuccelliho zjevně zásadní pro pochopení podstaty výkladu sociologie modernity a je používán na mnoha klíčových místech knihy.

Poslední maticí modernity, kterou Martuccelli v sociologii dvacátého století nachází, je *moderní situace*. Ta je charakterizována radikalizací rozštěpení objektivních a subjektivních dimenzí sociálního světa. To, co předešlé matice chápaly jako analyzované důsledky modernity, bere tato matice jako její nevyhnutelné inherentní charakteristiky. Moderní situace je charakterizována fragmentaritou, ambivalencí a problematičností života jedince ve společnosti. Podstata a nálada matice moderní situace je podle Martuccelliho nejlépe zachycena v díle Georga Simmela. V tom nezbyvá než mu dát za pravdu. Kdo jiný než Simmel lépe vystihl tragický rozměr člověka v moderní společnosti? Za jeho pokračovatele pak Martuc-

celli označuje autory chicagské školy, Ervinga Goffmana, Alana Touraina a Anthonyho Giddense.

Danilo Martuccelli měl v této knize jasný cíl. Analyzovat různé pohledy na modernitu, jejich proměny během celého dvacátého století, a přitom zachytit co nejvíce společných rysů v jednotlivých konceptualizacích tohoto všeprostupujícího a ambivalentního pojmu. Svou snahu pak pravděpodobně, vzhledem k tomu, že do názvu knihy zařadil slovo itinerář, chápal jako cestu. Cestu, na jejímž počátku bylo nepřehledné množství pohledů na modernitu a na jejímž konci viděl ucelené dějiny modernity, které poskytují základní orientaci v přístupech k ní. Domnívám se, že Martuccelli dosáhl svého cíle, i když ho na cestě čekalo nemálo překážek – od evidentní nevyhraněnosti fenoménu modernity (což může být kladný i záporný element analýzy) přes relativní kanoničnost chápání slavných teorií, na které se pokoušel nahlížet zcela novou optikou, až po nekonzistenci fungování modernity v dílech jednotlivých autorů a její význam v nich.

Největší překážku na této cestě však v závěru označil autor sám. Jelikož modernita je fenomén tak komplexní, ambivalentní, všeobjímající a nevyhraněný, Martuccelli soudí, že jedinou cestou, jak se s ním vypořádat přímo ve slovech a nikoli jen v myšlenkách, je být nespoutaný jakýmkoli literárním žánrem či pojmovým aparátem. Proto se snaží zachovávat specifika literárního vyjadřování jednotlivých autorů také ve svém výkladu. Neodvažují se napadat správnost tohoto postupu, naopak. Obava, že přetváření literárního žánru, který jednotliví autoři preferují, by mohlo vést k jejich dezinterpretaci, je jisté na místě. Nicméně negativním vedlejším důsledkem je, že kniha jako taková působí roztržité a v mnoha případech čtenář v rámci matic jen těžko hledá ony návaznosti, které by měly být explicitní. Tím ovšem nechci zpochybnit opodstatněnost autorova přístupu. Martuccelli je přesvědčen o tom, že sociologie ještě za dobu své existence nenašla svůj rukopis (445) a proto je podle něj nutné snažit se

při analýze děl různých autorů dodržovat jejich literární styl v maximální možné míře. Proti tomu myslím nelze nic namítat. Roztržitost díla bychom proto měli brát spíše jako nutnou daň za jeho věrnost originálům.

Bohužel tato roztržitost v sobě nese také to, že nelze jako celek hodnotit jazyk textu či přehlednost jeho strukturování. Zatímco v jedné kapitole se zdá, že je kniha čtivá a přehledná, jiné části jsou natolik nesrozumitelné a složité, že zde čtenář může mít problém nalézt alespoň základní argumentační linii. To je bezpochyby odvozeno nejen od toho, nakolik se Martuccellimu podařilo jednotlivé kapitoly zpracovat, ale také od složitosti díla a vyjadřování toho kterého autora. Důležitým faktorem je také to, nakolik je v díle analyzovaného autora pojetí modernity explicitní.

Roztržitost Martuccelliho jinak zdařilého díla také můžeme chápat jako doklad toho, že sociologie dosud nenašla způsob jak uceleně a konzistentně popsat modernitu. Jinak řečeno – sociologie modernity zatím zůstává neúnavným úsilím o spojení nespojitelného.

Karolína Prýmková je studentkou magisterského oboru sociologie na Institutu sociologických studií Fakulty sociálních věd UK.